

ADRIANA ŁUKASZEWICZ¹

GRABIEŻ ZIEM UPRAWNYCH (*LAND GRABBING*) JAKO NOWA FORMA IMPERIALIZMU EKONOMICZNEGO

Abstrakt. Artykuł 17 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka mówi: „1. Każdy człowiek, zarówno sam, jak i wspólnie z innymi, ma prawo do posiadania własności. 2. Nie wolno nikogo samowolnie pozbawiać jego własności”². Celem prezentacji jest ukazanie i analiza zjawiska *land grabbingu* (grabieży ziemi), mającego miejsce przede wszystkim w państwach o wątpliwej jakości instytucjonalnej, bardzo często upadłych (*failed states*), zawieranych przy aktywnym udziale państw oraz korporacji zagranicznych, w tym ponadnarodowych. Koniec pierwszej dekady XXI wieku przyniósł światu – poza kryzysem ekonomicznym i kryzysem żywnościowym – zjawisko zawłaszczania lub przejmowania kontroli nad ziemią uprawnymi przez podmioty zagraniczne. Najczęściej transakcje te zawierane były (i nadal są) z pogwałceniem lub pominięciem prawa. Nowość tego zjawiska, przy braku regulacji prawnych oraz niedostatecznej kontroli ze strony instytucji międzynarodowych, prowadzi do pokusy nadużycia (*moral hazard*) w postaci odbierania praw własności do ziemi lokalnym producentom (grabieży), pozbawiania ich prawa do dysponowania płodami rolnymi, co często skutkuje pogłębieniem wykluczenia społecznego. Proceder gromadzenia ziemi w rękach niewielkiej liczby obcych właścicieli rodzi zagrożenie wyzysku i upośledzenia ekonomicznego pozostałych członków społeczeństwa. Ewolucja zjawiska *land grabbingu* i przyłączenie się do niego korporacji finansowych państw zachodnich grozi dodatkowo przeniesieniem infekcji spekulacyjnej na państwa trzecie i rozprzestrzenieniem się bańki spekulacyjnej na kolejne rynki, tym razem znajdujące się w najbiedniejszych państwach świata. Opracowanie to zawiera analizę wspomnianych zjawisk, ich ewolucję oraz konsekwencje dla państw objętych tymi procesami i całej gospodarki światowej.

Słowa kluczowe: *land grabbing*, państwa upadłe, bezpieczeństwo żywnościowe, spekulacja ziemią, rolnictwo afrykańskie

¹ Autorka jest pracownikiem naukowym Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego (e-mail: a.lukaszewicz@uw.edu.pl).

² Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf).

WPROWADZENIE

Ziemia, jeden z najważniejszych zasobów produkcyjnych, od zarania ludzkości była przedmiotem handlu. Służyć on miał przede wszystkim zwiększeniu jej produktywności, dzięki jej przepływowi zapewniano także optymalną alokację gruntów pod poszczególne typy aktywności ekonomicznej – działalność rolną, przemysłową, rozwój miast itp. Przez wieki ziemia była także wyznacznikiem dobrobytu, a jej posiadanie decydowało o pozycji społecznej lub – jak w przypadku państw – o pozycji międzynarodowej. Walka o ziemię, chęć przejęcia kontroli nad nią i związanymi z nią bogactwami leżały u podstaw kolonializmu.

Artykuł ten koncentruje się na transakcjach ziemią uprawnymi, zawieranych w skali międzynarodowej. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na historyczną powszechność zjawiska nabywania gruntów ornych przez podmioty zewnętrzne. W XX wieku znacznie większym zainteresowaniem cieszyły się jednak inwestycje dokonywane w sektorze przemysłowym czy usługowym. Inwestycje w ziemię uprawne znajdowały się poza głównym nurtem, pozostając w gestii rynków lokalnych. Traktowane były jako przynoszące mniejszą stopę zwrotu, przez co były zdecydowanie mniej atrakcyjne niż w pozostałych sektorach. Przełom stuleci wraz z globalizacją zmienił postrzeganie rolnictwa w kategorii opłacalności inwestycyjnej. Na rynkach międzynarodowych pojawiło się zainteresowanie tą formą inwestycji zarówno ze strony państw, jak i podmiotów prywatnych. Pierwsza dekada XXI wieku przyniosła światu zjawisko transakcji gruntami rolnymi w skali globalnej na niespotykaną dotąd skalę, wielkoobszarowego zawłaszczania lub przejmowania kontroli nad ziemią uprawną przez podmioty zagraniczne. Częstokroć odbywały się one z pogwałceniem lub wręcz pominięciem prawa. Celem niniejszego artykułu jest prezentacja i analiza wspomnianych zjawisk, zachodzących na światowym rynku rolnym, i próba przewidzenia wynikających z nich konsekwencji dla państw przyjmujących³.

TYPY TRANSAKCJI PONADGRANICZNYCH W SEKTORZE ROLNYM

Transakcje ziemią nie są zjawiskiem nowym. Z większą lub mniejszą intensywnością były zawierane w XIX i XX wieku. Nie są, jako takie, z założenia zjawiskiem negatywnym. Niektórzy uważają je za czynnik stymulujący wzrost wydajności produkcji rolnej, swego rodzaju zieloną rewolucję. Mogą nosić charakter biznesowy bądź kierować się celami strategicznymi (gwarantowanie sobie bezpieczeństwa żywnościowego), jednak same motywy zawierania umów nie mają charakteru wartościującego. Co więcej, mogą przyczynić się pozytywnie do likwidacji ubóstwa, biorąc pod uwagę fakt, że znaczny odsetek ziem ornych wystawionych do sprzedaży pochodzi z państw bardzo słabo rozwiniętych, niedokapitalizowanych – z Afryki Subsaharyjskiej i Azji Południowo-Wschodniej.

³ Za państwa przyjmujące uznano tu kraje trzecie, w których dokonywane są inwestycje w ziemię.

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na historyczną powszechność zjawiska zakupu ziem ornych przez podmioty (państwa) trzeciej. Transakcje takie miały na celu zapewnienie państwu trzecim dostępu do produktów egzotycznych i nosiły charakter typowo biznesowy.

Początek nowego stulecia zmienił motyw zawierania tego typu transakcji. Do połowy 2009 roku przeważały transakcje, których celem było zagwarantowanie sobie przez poszczególne państwa dostępu do płodów rolnych w warunkach narastającego ograniczenia w dostępie do wody oraz wzrostu cen światowych tych produktów. Podstawowym motywem zawierania tego typu transakcji był argument bezpieczeństwa żywnościowego. Jak podaje Ridberg [2010], od 2006 roku do pierwszej połowy 2009 roku transakcje na zakup lub dzierżawę ziemi obejmowały 37–49 mln akrów.

Druga połowa 2008 roku przyniosła nowe zjawiska na światowym rynku ziemi – wielkoobszarowe zakupy ziemi dokonywane w celach czysto spekulacyjnych przez rozmaitego typu fundusze inwestycyjne znajdujących się w kryzysie państw zachodnich, a przede wszystkim przez fundusze emerytalne i hedgingowe, banki inwestycyjne czy *private equity* [Grain Reserves... 2012]. Zbiegło się to z wybuchem kryzysu finansowego w Europie i Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Motywem zawierania transakcji przez te podmioty nie było bezpieczeństwo żywnościowe, lecz chęć osiągnięcia przez nie wysokich zysków (będących wynikiem wzrostu populacji świata i wzrostu cen żywności) i dywersyfikacja inwestycji. Zakupy ziemi uznawane są obecnie jako jedna z najbezpieczniejszych, a przy tym najbardziej rentownych lokat.

Próbując analizować problem zakupów lub dzierżawy ziem ornych, można stwierdzić, że podstawowym czynnikiem wartościującym jest tu zachowanie państw (podmiotów) inwestorskich wobec państw przyjmujących. Literatura wymienia dwa rodzaje takich postaw. Pierwsza z nich to obustronnie korzystna inwestycja w ziemię. To typ transakcji opisywanej w literaturze jako *win-win*, w której strona inwestująca proponuje jej zawarcie państwu przyjmującemu, biorąc pod uwagę uwarunkowania, potrzeby i korzyści tego ostatniego. Tego typu transakcje są promowane przez Narody Zjednoczone, Bank Światowy oraz UN Food and Agriculture Organization (FAO) jako metoda przyczyniająca się do wzrostu gospodarczego państw rozwijających się. Nie rodzą one kontrowersji. Ich wynikiem jest równoczesny rozwój handlu światowego, rolnictwa i obszarów wiejskich i w konsekwencji wzrost dochodów państw przyjmujących poprzez zaangażowanie kapitałowe państw inwestorskich. Często przyczyniają się do poszerzenia arealu upraw, włączając do nich ziemie leżące dotychczas odłogiem, jak ma to miejsce w przypadku transakcji z państwami wchodzącymi niegdyś w skład ZSRR – Ukrainą, Rosją czy Kazachstanem. Stroną inicjującą są najczęściej rządy państw inwestorskich, by prawie natychmiast przekazać realizację kontraktów firmom prywatnym⁴. W kontraktach często inwestor zobowiązuje się do wsparcia rozwoju społeczności lokalnej, podnoszenia poziomu

⁴ Global Land Grab (http://www.sourcewatch.org/index.php?title=Global_Land_Grab, dostęp 8 sierpnia 2012).

upraw, inwestycji w infrastrukturę, poprawę technik produkcji i w konsekwencji podniesienie produktywności rolnictwa. Jest to bardzo mocno preferowany przez ONZ i Bank Światowy kierunek inwestycji zagranicznych, szczególnie w kontekście spadku produkcji rolnej dla celów konsumpcyjnych i trwającego od kilku lat kryzysu żywnościowego.

Drugi rodzaj zachowania państw w takim przypadku można określić mianem klasycznego *lang grab* – transakcji grabieżczej, o charakterze rabunkowym i kolonialnym. Transakcje te odnotowano po raz pierwszy w początkach XXI wieku. Charakteryzują się one rosnącą dynamiką oraz ewolucją w czasie. Początkowo o zawieranie tego typu transakcji, piętnowanych przez organizacje międzynarodowe, oskarżane były głównie Chiny, Japonia, Korea Południowa oraz państwa Zatoki Perskiej. Jak już wspomniano, w końcu pierwszej dekady XXI wieku do grona tego – choć kierując się innymi motywami – dołączyły czołowe prywatne instytucje finansowe państw wysokorozwiniętych. Obie grupy podmiotów cechuje lokowanie inwestycji w państwach o bardzo niskiej jakości instytucjonalnej, najbiedniejszych, a nawet upadłych⁵, oraz nadużywanie swej przewagi dla zawarcia jednostronnie korzystnej (asymetrycznej) transakcji. Obie grupy cechują się odmiennymi horyzontami czasowymi i celami stawianymi przed inwestycją [*The Great Food Robbery* 2012].

Pearse [2012] definiuje grabieżcę (*land grabber*) jako podmiot fizyczny lub prawny, dokonujący inwestycji w ziemię na wielką skalę, pochodzący zza granicy lub też spoza sektora rolnego (*outsider*), który jest zainteresowany wyłącznie zakupami wielkoobszarowymi (*industrial-scale farming*).

MOTYWY I CHARAKTERYSTYKA TRANSAKCJI GRABIEŻCZYCH (LAND GRABBING) PRZEPROWADZANYCH PRZEZ PAŃSTWA AZJI POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ I ZATOKI PERSKIEJ

Motywy transakcji

Kiedy w latach 2007–2008 pojawiły się pierwsze symptomy światowego kryzysu żywnościowego, stabilny – jak się do tej pory zdawało się – rynek produktów żywnościowych uległ znaczącej destabilizacji. W końcu 2008 roku kryzys żywnościowy pojawił się już z pełną mocą, doprowadzając do gwałtownego wzrostu cen żywności. Spowodowało to wybuch „psychozy żywnościowej”.

Reakcja poszczególnych państw zależała od poziomu krajowego rolnictwa. Państwa produkujące żywność, pod wpływem paniki, zaczęły wprowadzać monitoring, restrykcje lub blokady na wywóz produktów żywnościowych. Państwa zależne od importu żywności skazane zostały na wzrost wydatków na jej import. Te z nich, które były biedne – państwa rozwijające się – narażone zostały na niedostatek żywności.

⁵ Za państwa upadłe teoria stosunków międzynarodowych uważa kraje znajdujące się w całkowitym rozkładzie struktury władzy i struktury społecznej, niezdolne do wypełniania swych podstawowych funkcji.

Państwa dysponujące rezerwami dewizowymi – Chiny, Korea Południowa czy kraje Zatoki Perskiej – zdecydowały się na obronę przed skutkami kryzysu żywnościowego poprzez dokonywanie zakupów interwencyjnych żywności na rynku światowym, zakupów ziemi ornej bądź jej wydzierzawiania w biednych państwach świata lub w drodze zawierania długoterminowych kontraktów na dostawy płodów rolnych. Ich działania potęgowały dodatkowo rządowe szacunki wzrostu popytu na żywność na rynkach wewnętrznych, wynikające z przewidywanego wzrostu populacji oraz jej bogacenia się i świadomości niemalże całkowitej zależności od importu żywności, spowodowanej względami geograficzno-klimatycznymi⁶.

Jednym z przyjętych kierunków działań państw analizowanej grupy stały się inwestycje w zakup lub dzierżawę ziem uprawnych w innych częściach świata. Głównym celem i podstawowym motywem takich działań miało być zagwarantowanie sobie bezpieczeństwa żywnościowego poprzez uzupełnienie krajowej podaży żywności podażą zewnętrzną, gwarantowaną na zasadach pozarynkowych. Jest to swoiste przeniesienie (bądź uzupełnienie) krajowej produkcji rolnej do krajów trzecich, o sprzyjających warunkach przyrodniczo-klimatycznych i zapewnienie sobie tym sposobem „rodzimej”, choć zewnętrznej produkcji, dostarczanej po cenie krajowej.

Charakterystyka zjawiska zawłaszczania gruntów rolnych

Do zapewnienia bezpieczeństwa dostaw żywności analizowane państwa wykorzystują wszelkie dostępne instrumenty finansowe – państwowe fundusze majątkowe (tzw. SWF), publiczne fundusze celowe, inwestycje prywatne. Często w transakcjach zakupu ziem uczestniczą także państwowe firmy, wykorzystując inwestycje bezpośrednie.

Transakcje grabieżcze cechuje, jak już wspomniano, zawieranie transakcji z państwami biednymi, o bardzo niskiej jakości publicznych struktur instytucjonalnych. Kraje te nie są w stanie ochronić praw swych obywateli, transakcje w ogromnym stopniu oparte są na korupcji. By do nich doszło, nagminnie stosuje się łamanie praw własności, wręcz kradzieży ziemi lub bezprawnego zawłaszczania przez miejscowych kacyków.

Transakcje tego typu zmniejszają bezpieczeństwo żywnościowe państw przyjmujących lub wręcz pogłębiają niedożywienie lokalnych społeczności (Sudan, Zimbabwe, Somalia). Najczęściej nie wiążą się z żadnymi inwestycjami infrastrukturalnymi, opiekują na 100% upraw (bez żadnego marginesu dla społeczności lokalnej), a udział w zyskach dla strony przyjmującej jest symboliczny lub żaden. Państwo inwestorskie nie przestrzega jakichkolwiek norm środowiskowych ani minimalnych norm gwarantujących utrzymanie jakości ziemi ornej, dywersyfikacji upraw. Decyzje o strukturze upraw nie uwzględniają najczęściej potrzeb lokalnych bądź wymogów agronomicznych – ochrony przed wyjąłowieniem gleby (w większości przypadków mamy do czynienia z monokulturą przeznaczoną w całości na eksport do kraju inwestorskiego) i noszą cha-

⁶ *Global Land Grab* op.cit.

rakter rabunkowy. Nie są uwzględniane plany zagospodarowania terenu, których zresztą w wielu państwach po prostu nie ma. Za tego typu transakcje państwa inwestorskie piętnowane są przez organizacje międzynarodowe. Oskarżane są one o pokusę nadużycia i zawierania transakcji z podmiotami nierównoprawnymi, niezdolnymi do obrony własnych obywateli i własnego interesu. Niestety *land grabbing* jest zjawiskiem coraz szerzej występującym w transakcjach rolnych, szczególnie zawieranych przez dopiero niedawno wzbogacone państwa naftowe – Chiny czy Indie, a więc kraje, których standardy etyczne w biznesie wyznaczane są przez okres zacofania i ekonomiczny wyzysk ze strony państw zachodnich [Weiner 2010].

Do jednej z największych, a zarazem najbardziej kontrowersyjnej transakcji tego typu mogło dojść na Madagaskarze – w państwie uznawanym za upadłe. Rząd tego kraju, w którym powszechnie występuje niedobór żywności, a 2/3 ludzi żyje poniżej granicy ubóstwa, podpisał umowę wstępną z Daewoo na 99-letnią dzierżawę połowy ziem uprawnych na tej wyspie, w tym lasów tropikalnych, będących siedliskiem ginących gatunków zwierząt. Transakcja ta, z powodu ogromnej fali oburzenia, która przetoczyła się przez kraj, nie doszła ostatecznie do skutku⁷ [Regewald den... 2009].

W cieniu tej transakcji zostały jednak zawarte inne, na przykład na 99 letnią dzierżawę 1,5 mln hektarów najlepszych ziem w kolejnym upadłym państwie, afrykańskim cierpiącym na niedobór żywności – Sudanie. Dzierżawcami zostały podmioty wywodzące się z państw GCC⁸ – Egiptu i Korei Południowej. Do największej transakcji w historii świata może dojść niebawem. Republika Południowej Afryki negocjuje kontrakt z Kongo, krajem głodującym, na wydzierżawienie RPA 10 mln hektarów [Land grab? 2009]. Warto pamiętać, że znaczna część krajów oferujących swe ziemie do dzierżawy (z wyjątkiem Australii, Rosji, Ukrainy i Kazachstanu) nie dysponuje wolnymi gruntami, a średnia wielkość gospodarstwa to kilka hektarów. Jeśli zatem wystawiają one tereny rolne na sprzedaż, to najczęściej wiąże się to z uprzednim zawłaszczeniem przez państwo czyjejs własności, przyczyniając się do pogłębienia tragicznej sytuacji życiowej ludzi zajmujących się dotychczas jej uprawą i żyjącym z niej. Można tylko podejrzewać, że – *ceteris paribus* – gotowość do tego typu transakcji jest wynikiem bądź to ubóstwa i aktem rozpaczcy oraz sięgnięciem po inwestycje zagraniczne, jako ostatnią szansą na ucieczkę od ubóstwa, bądź efektem cynizmu, korupcji i rozkładu państw. Wiele z tych państw stosuje nawet system zachęt dla potencjalnych inwestorów w postaci zwolnień podatkowych czy ochrony dzierżawionych terenów (na przykład Pakistan) [Land Grab? 2009].

⁷ Rodzi się w tym miejscu pytanie o bezpieczeństwo tego typu transakcji z podmiotami prywatnymi, jakie konsekwencje dla Madagaskaru miałaby finalizacja dzierżawy w sytuacji likwidacji inwestora – upadku korporacji Daewoo? Rettet den Regenwald (<http://farmlandgrab.org/5661>; dostęp 15 sierpnia 2012).

⁸ GCC (Gulf Cooperation Council) – Rada Współpracy Zatoki Perskiej, nazywana również Radą Krajów Zatoki Perskiej. W jej skład wchodzi 6 państw: Arabia Saudyjska, Bahrajn, Katar, Kuwejt, Oman i Zjednoczone Emiraty Arabskie.

W opracowaniu *Land Grab?* [2009] próbowano zidentyfikować cechy charakterystyczne inwestycji w rynek ziemi zarówno z punktu widzenia inwestora, jak i kraju przyjmującego. Wymienia się tu przede wszystkim stosunkowo niewielki udział w powierzchni gruntów ornych krajów przyjmujących. Jeżeli chodzi o transakcje, to jest to zakup lub dzierżawa na 99 lat. Tego typu rozwiązania są powszechne, jeśli działalność gospodarcza wymaga poniesienia dużych nakładów inwestycyjnych w samą produkcję lub infrastrukturę (drogi, lotniska, porty). Dominującymi inwestorami są państwa Zatoki Perskiej, Chiny oraz Korea Południowa, z kolei kraje przyjmujące pochodzą głównie z Afryki, poza nimi istotną rolę odgrywają: Pakistan, Kazachstan, Kambodża i Brazylia. Najwięcej ziem rolnych w Afryce oferuje 5 państw: Etiopia, Ghana, Madagaskar, Mali i Sudan. Ziemie te charakteryzują się bardzo dobrym dostępem do wody oraz wysoką jakością gruntów.

Inwestycji dokonuje przede wszystkim sektor prywatny, w mniejszym stopniu rządu i państwowe fundusze majątkowe (PFM). Jednak z uwagi na fakt, że wiele podmiotów prywatnych jest powoływanych przez rządy lub PFM-y, trudno dokonać precyzyjnej identyfikacji nabywców. Własność ma charakter rozmyty. Inwestorzy to duże, bogate ponadnarodowe firmy lub bogate rządy. Państwa goszczące są bardzo słabo rozwinięte, biedne, często w stanie konfliktu lub wojny. Jeśli da się zidentyfikować inwestora jako podmiot prywatny, to jego głównym motywem działania jest dywersyfikacja portfela inwestycyjnego i motyw zysku. W bezpośrednim zaangażowaniu w inwestycje PFM-y wydają się być umiarkowanie zainteresowane. Po stronie kraju przyjmującego transakcje są inicjowane i zawierane głównie przez rządy. Produkcja rolna organizowana na przejętych obszarach sprowadza się przede wszystkim do podstawowej żywności (ryż, pszenica) oraz pasz (jęczmień, soja itp.). Państwa przyjmujące inwestycje zagraniczne w sektorze rolnym (motywowane brakiem efektywności rolnictwa) w tym samym czasie występują o pomoc humanitarną (dzieje się tak np. w przypadku Etiopii oraz Sudanu).

Jednym z głównych problemów związanych z inwestycjami zagranicznymi w rolnictwo jest niskie bezpieczeństwo stron transakcji. Z jednej strony inwestorzy muszą się liczyć z brakiem lub słabo ugruntowanymi prawami własności w krajach przyjmujących, co zwiększa ryzyko transakcji. Z drugiej strony to samo prawo – oparte głównie na tradycji i kulturze – nie zabezpiecza bezpieczeństwa lokalnych rolników i umożliwia łatwość nadużyć (grabieży) [*Land Grab?* 2009].

MOTYWY I CHARAKTERYSTYKA TRANSAKCJI GRABIEŻCZYCH (LAND GRABBING) PRZEPROWADZANYCH PRZEZ INSTYTUCJE FINANSOWE PAŃSTW ZACHODNICH

W literaturze tematu dotyczącego transakcji grabieżczych od połowy 2008 roku pojawiają się nowi aktorzy, pełniący rolę inwestora – wielkie instytucje finansowe państw zachodnich. Moment wejścia korporacji finansowych na rynek ziemi nie jest przypadkowy. Państwa zachodnie od ponad roku znajdują się w kry-

zysie, którego głównymi winowajcami, a zarazem poszkodowanymi są instytucje finansowe. Kryzys redukuje możliwości inwestycyjne w bogatych państwach Zachodu, instytucje te natomiast znajdują się pod silną presją. Muszą zminimalizować straty finansowe poniesione po 2007 roku, gdyż ich właściciele oczekują przyzwoitych wyników. Inwestycje w ziemię wydają się być optymalne w czasach dużej zmienności i nieprzewidywalności. Ceny produktów rolnych nie podlegają takim wahanom, jak pozostałe dobra. Nie są również skorelowane z cenami aktywów, takich jak złoto czy waluty. Popyt na żywność jest stały lub wręcz rosnący. Dodatkowo zasoby gruntów rolnych oraz wody są ograniczone, jak nigdy wcześniej. Jak stwierdził George Soros⁹, na przełomie dekad inwestycja w ziemię jest jedną z najbardziej opłacalnych. Tym bardziej że większość z nich – fundacje uczelniane, fundusze hedgingowe czy banki inwestycyjne (takie jak Deutsche Bank, Goldman Sachs, BlackRock Inc. czy Morgan Stanley) – potrzebują odzyskać utracone w kryzysie aktywa. Wszyscy oni dostrzegają okazję na dobry zarobek w inwestycjach w ziemię, traktując je równocześnie jako poszerzenie portfela inwestycyjnego [*Land Grabbing by Pension...* 2012].

Nie powinna zatem dziwić dynamika tego procesu. W okresie od drugiej połowy 2008 roku do pierwszej połowy 2011 roku podmioty z państw zachodnich zainwestowały w tego typu transakcje ponad 100 mld USD, nabywając bądź dzierżawiąc 40 mln ha, z czego 20 mln ha w Afryce [*The Great Food Robbery* 2012]

Jednym z inwestorów i głównych grabieżców, a zarazem największym zachodnim podmiotem instytucjonalnym uczestniczącym w tym procederze, są czołowe zachodnie fundusze emerytalne, przede wszystkim z USA i Wielkiej Brytanii. Znajdują się one pod presją konieczności generowania wysokich nadwyżek. Dysponują ogromnymi kapitałami, gromadzonymi przez lata. Szacuje się, że zarządzają obecnie 23 bln USD aktywów, z czego część (5–15 mld USD) przeznaczyły na inwestycje w ziemię. Działają pod presją demograficzną – starzejące się społeczeństwo będzie bowiem potrzebowało coraz większych kwot na utrzymanie wysokiego poziomu życia w okresie poprodukcyjnym. Fundusze te, przez swój udział w procederze grabienia ziem, doprowadzają do sytuacji współuczestnictwa (i współodpowiedzialności?) w nieuczciwych praktykach milionów zachodnich emerytów. Warto zauważyć, że są to instytucje prywatne, więc ich głównym motywem postępowania nie jest działanie w zgodzie z normami etycznymi, a czysty motyw zysku [*The Great Food Robbery* 2012].

Warto wspomnieć w tym miejscu o nieuczciwych inwestycjach w ziemię czynionych przez fundacje uniwersyteckie, a zatem przez pomioty – jak można powiedzieć – zaufania społecznego. Raport *US universities in Africa "land grab"* przygotowany przez Oakland Institute¹⁰ donosi o spekulacyjnych zakupach ziem

⁹ The New Farm Owners Corporate Investors Lead The Rush For Control Overseas Farmland, Grain, 20 November 2010 (<http://www.grain.org/fr/article/entries/4389-the-new-farmowners-corporate-investors-lead-the-rush-for-control-over-overseas-farmland>; dostęp 14 listopada 2012).

¹⁰ *US universities in Africa "land grab"*. Oakland Institute, 8 June 2011 (<http://media.oaklandinstitute.org/us-universities-africa-land-grab-0>; dostęp 20 września 2012).

w Afryce czynionych przez fundacje uczelni takich, jak Harvard czy Vanderbilt. Szacuje, że na tego typu transakcje przeznaczono do 500 mln USD. Co ciekawe, obie uczelnie odmówiły udzielenia analitykom Oakland Institute jakichkolwiek informacji na ten temat, zasłaniając się poufnością podejmowanych działań. Można podejrzewać, że stało się tak z powodu co najmniej dwuznaczności prowadzonych transakcji. Oakland Institute udało się zidentyfikować transakcje w Sudanie, Mozambiku i Etiopii.

Oskarżenia o *land grabbing* zachodnich funduszy opierają się na ich zachowaniu – brak jakichkolwiek zasad i regulacji w odniesieniu do zawieranych transakcji, tworzenie na zakupionych lub wdzierżawionych ziemiach monokultur (powszechne oskarżenia o złą strukturę produkcji) prowadzących do wyjąłowania ziemi, niespotykaną w najnowszej historii koncentrację własności ziemi w rękach paru gigantycznych właścicieli czy nastawienie na szybkie zyski. Częstym motywem zawarcia transakcji jest zainteresowanie ziemią, jako czynnikiem produkcji, i spekulacja nią. Raport GRAIN [*The Great Food Robbery* 2012]

TABELA 1. Wybrane przykłady transakcji grabieżczych na rynku ziemi rolnej

TABLE 1. Chosen example of land grabbing deals

Nazwa funduszu Kraj pochodzenia	Charakterystyka funduszu / Kierunki inwestycyjne
APG Investment Holandia	Jeden z największych funduszy emerytalnych świata, działający od 2008 roku. Zarządza 217 mld euro składek emerytalnych, w ostatnim okresie dla dywersyfikacji swoich aktywów powołał Fundusz Ziemi (<i>Farmland Fund</i>) oraz Fundusz Leśny (<i>Forestry Land</i>). Główne inwestycje dokonywane są w państwach Ameryki Łacińskiej, Australii oraz Europy Wschodniej.
Altima – UK-Fund Wielka Brytania	Fundusz hedgingowy o aktywach równych 625 mln USD. Posiada 40% akcji w argentyńskiej spółce El Tajar, która nabyła 200 tys. ha w Argentynie, Brazylii, Urugwaju, Paragwaju i Boliwii. Zainteresowana jest także inwestycjami w Rosji, Ukrainie i Kazachstanie.
BKK Partners Australia	Inwestuje w Kambodży (zakup 100 tys. ha).
Calyx Agro Argentyna	Powstał w 2007 roku. Zarządza kapitałami Louis Dreyfus (Francja), AIG (USA). Inwestuje w Ameryce Łacińskiej.
International Farmland Holding (ADECO) Wielka Brytania	Stworzony przy współudziale Soros Fund Management Georga Sorosa. Zainwestował ponad 600 mln USD w farmy w Argentynie, Brazylii i Urugwaju. Posiada kontrolę nad 263 tys. ha ziem rolnych.
Emergent Asset Management Wielka Brytania	Kontroluje 150 tys. ha w Angoli, Botswanie, Mozambiku, RPA, Suazilandzie oraz Zambii.
NCH Agribusiness Partners Wielka Brytania	Zarządza ponad 3 mld USD aktywów różnych podmiotów, w tym: fundacji uniwersyteckich, państwowych i prywatnych funduszy emerytalnych oraz fundacji. Posiada specjalistyczny subfundusz inwestycyjny w wysokości 1,2 mld USD zorientowany na inwestycje w rolnictwo w państwach Europy Wschodniej (Rosja i Ukraina). Ma pod kontrolą 350 tys. ha ziem, z czego 80 tys. ha w Rosji.
Teachers Insurance and Annuity Association TIAACREF USA	Największy zarządzający funduszami emerytalnymi w USA. Poprzez swoje spółki-córki nabywa ziemie na świecie. W swoim portfolio posiada 2000 farm.

Źródło: Na podstawie *The Great Food Robbery* [2012, s. 127–128].

ostrzega przed realną groźbą przeniesienia bańki spekulacyjnej z zachodnich rynków finansowych na rynki rolne państw najbiedniejszych. Fundusze bowiem zaczynają stosować analogiczne metody do tych, które przyniosły państwom najbogatszym kryzys – upakowują wiele praw własności (*mortgages*) w pakiety, a następnie odsprzedają je na rynku wtórnym jako CMO (*collateralized mortgage obligations*). W ten sposób ten najbardziej lokalny, regionalny, niepoddający się przepływowi czynnik produkcji zostaje przez podmioty finansowe, o zachodnim rodowodzie, włączony w krwioobieg gospodarki światowej, umożliwiając pojawienie się na skalę globalną zjawiska spekulacji ziemią rolną. Co ważniejsze, działania te dają większość korzyści podmiotom trzecim, nie zaś dotychczasowym właścicielom ziemi¹¹.

Problemem przejęć ziem uprawnych w świecie zajmuje się także ponadnarodowa organizacja pozarządowa – GRAIN. Tabela 1 przedstawia główne podmioty z państw zachodnich uczestniczące w transakcjach grabieżczych w krajach rozwijających się przedstawione w najnowszym raporcie tej organizacji.

STUDIUM PRZYPADKU: INWESTYCJE GRABIEŻCZE PAŃSTW NAFTOWYCH

W tabeli 2 przedstawiono udokumentowane przez International Food Policy Research Institute (IFPRI) transakcje zawarte przez różnorakie podmioty z półwyspu Arabskiego z państwami trzecimi w latach 2008–2009. Inwestycje te obejmują zakup ziem ornych, ich długoterminową dzierżawę lub tereny objęte długoterminowym kontraktem na dostawy płodów rolnych (dostawy przymusowe, obejmujące całość lub większość plonów z zakontraktowanych ziem) zawarte na zasadach asymetrycznych.

Powyższe dane, zaprezentowane przez IFPRI – ceniony amerykański *think-tank*, specjalizujący się w opisywaniu procesów zachodzących w światowym rolnictwie – wymagały niesłychanie żmudnej pracy jego badaczy. Dane na temat tego typu transakcji są przez strony traktowane jako poufne i wchodzą w zakres transakcji kwalifikowanych w literaturze anglosaskiej do kategorii *shadow market*. Aby do nich dotrzeć, często trzeba korzystać ze szczątkowych informacji agencyjnych, najczęściej także uzyskuje się informacje niepełne (np. bez konkretnych danych co do rozmiarów transakcji). Badacze w IFPRI starali się oszacować skalę zjawiska przejęć ziemi, biorąc pod uwagę wszystkich inwestorów, w latach 2008–2009, a zatem w pierwszej fazie rozwoju transakcji typu grabieżczego. Warto dostrzec, że państwa naftowe w okresie tym przejęły blisko 2 mln hektarów ziem ornych oraz, że od samego początku występowania zjawiska głównym obiektem zainteresowania inwestorów z Bliskiego Wschodu były państwa upadłe.

¹¹ Op.cit.

TABELA 2. Grabież ziemi (*land grabbing*) przez państwa GCC w 2008/2009 roku według (IFPRI)
 TABLE 2. GCC land grabbing in 2008/2009 according to IFPRI

Rok zawarcia transakcji	Państwo inwestorskie	Państwo przyjmujące	Wielkość inwestycji [ha]	Opis transakcji typ państwa przyjmującego
2008	ZEA	Pakistan	324 000	państwo upadłe
2009	Bahrajn	Filipiny	10 000	–
2009	Katar	Kenia	40 000	państwo upadłe
2009	Arabia Saudyjska	Tanzania	500 000	–
2009	Arabia Saudyjska	Sudan	10 000	państwo upadłe
?	ZEA	Sudan	378 000	państwo upadłe
?	ZEA	Sudan	30 000	państwo upadłe
2008	Kuwejt	Kambodża	–	ziemia pod uprawę, państwo upadłe
?	Arabia Saudyjska	Indonezja/ Nowa Gwinea	500 000	Transakcja zawarta przez Saudibin Laden Group (SBG) na dzierżawę, zabezpieczona kaucją w wysokości 4,3 mld USD, państwo upadłe
2008	Katar	Filipiny	100 000	państwo upadłe
2009	Bahrajn	Turcja	?	projekt rolny wstępnie na wartość 500 mln USD, docelowo do 6 mld USD
2009	ZEA	Etiopia	5 000	zakup ziemi pod uprawę herbaty, państwo upadłe
Łącznie			1 897 000	

Źródło: Na podstawie Braun von i Meinzen-Dick [2009] oraz listy państw upadłych 2008 (http://www.foreign-policy.com/images/fs2008/failed_states_ranking.jpg).

Z kolei raport GRAIN z 2010 roku donosi o ponad 400 takich transakcjach, prowadzonych w skali globu, wśród nich o przejęciach czynionych przez państwa GCC. Tabela 3 koncentruje się zaledwie na 15 największych transakcjach, nie mniejszych niż 50 tys. hektarów, zawartych do 2010 roku. Pozwala ona uchwycić skalę zjawiska zawłaszczenia ziem przez państwa naftowe. Większość transakcji zawierano z państwami słabymi, mało wymagającymi, o niskiej jakości instytucji publicznych.

Według raportu Banku Światowego *Rising Global Interest in Farmland* [Selod i Stickler 2011] średni rozmiar zawieranych tego typu transakcji opiewa na 40 000 ha, 1/4 z nich na grunty powyżej 200 000 ha, 1/4 zaś na grunty poniżej 10 000 ha [Deininger i in. 2011]. Większość transakcji zawartych przez państwa GCC przekracza medianę, a ponad połowa – 100 000 ha.

W ostatnim okresie pojawiło się zainteresowanie inwestorów z państw GCC państwami Europy Wschodniej i Centralnej – głównie państwami wchodzącymi niegdyś w skład ZSRR – Rosją, Ukrainą i Kazachstanem. Tego typu transakcje nie budzą już tak istotnych wątpliwości czy sprzeciwów, gdyż wiążą się bezpośrednio ze wzrostem wydajności ziemi lub wręcz z wykorzystaniem ziem nieuprawianych. Stąd inwestycje GCC w ziemi orne tych państw mogą przyczynić się do utrzymania jakości gleb i wzrostu produkcji rolnej w świecie [*The GCC in 2020*, 2010]

TABELA 3. Piętnaście największych przejęć ziem uprawnych (*land grabbing*) przez państwa GCC w latach 2008–2010 według NGO GRAIN

TABLE 3. The fifteen GCC land grabbing transactions in 2008–2010 according to NGO GRIN

Rok	Państwo inwestorskie	Państwo przyjmujące	Skala inwestycji [ha]
2009	ZEA	Egipt (upadłe)	1 500 000
?	Katar	Australia	750 000
2010	Arabia Saudyjska	Argentyna	200 000
2008	Arabia Saudyjska	Etiopia (upadłe)	140 000
2010	ZEA	Indonezja (upadłe)	100 000
2010	Arabia Saudyjska	Niger (upadłe)	100 000
2009	ZEA	Maroko	750 000
2008	ZEA	Pakistan (upadłe)	324 000
2009	Arabia Saudyjska	Pakistan (upadłe)	202 000
?	Kuwejt	Wietnam / Laos	200 000
2010	Arabia Saudyjska	Sudan (upadłe)	126 000
2010	Arabia Saudyjska	Mauretania (upadłe)	50 000
2010	ZEA	Sudan / Tanzania / Rumunia	156 000
2010	Arabia Saudyjska	Sudan (upadłe)	105 000
Łącznie			4 700 000

Źródło: Na podstawie *GRAIN releases data set with over 400 global land grabs* (<http://www.grain.org/article/entries/4479-grain-releases-data-set-with-over-400-global-land-grabs>) oraz listy państw upadłych 2008 (http://www.foreignpolicy.com/images/fs2008/failed_states_ranking.jpg).

Wspomnieć należy także o traktowaniu inwestycji w rolnictwo jako inwestycji o wysokiej stopie zwrotu. Kryzys żywnościowy, który doprowadził do wzrostu cen produktów rolnych, w sposób istotny zwiększył rentowność sektora rolnego w świecie. Nie umknęło to uwadze firm inwestycyjnych z Bliskiego Wschodu, które zaczęły traktować tego typu inwestycje jako lokatę kapitałów. Taki charakter nosi część inwestycji prywatnych czynionych w Afryce Subsaharyjskiej [Deininger i in. 2011].

ZAGROŻENIA I KORZYŚCI DLA PAŃSTW PRZYJMĄCYCH PŁYNĄCE Z TRANSAKCJI TYPU *LAND GRABBING*

Wouterse i inni [2011] klasyfikują państwa przyjmujące pod kątem atrakcyjności inwestycyjnej w cztery grupy. Pierwszą – o najwyższej atrakcyjności – stanowią kraje, w których istnieje możliwość pozyskiwania dodatkowych terenów pod rolnictwo. Produkcja rolna ma w nich charakter ekstensywny, tworząc potencjał dla jej wzrostu. Zaliczają się do nich państwa afrykańskie, z niewykorzystanymi terenami rolnymi, ale także takie, w których ma miejsce duże rozdrobnienie gospodarstw rolnych. Inwestycje mają służyć zarówno ekstensywnemu pozyskiwaniu gruntów, jak i stosowaniu rolnictwa intensywnego. Dają możliwość osiągnięcia najwyższej rentowności, pochodzącej z uprawy samej ziemi oraz z intensyfikacji produkcji rolnej.

Do drugiej grupy zaliczają się państwa Ameryki Łacińskiej, w których, co prawda, istnieje już intensywny typ produkcji rolnej, ale istnieją także duże wolne obszary, gotowe do zagospodarowania. Tu zysk jest mniejszy, związany głównie z pozyskiwaniem nowych gruntów przy istniejącej już mechanizacji, z brakiem korzyści z wdrażania intensywnego rolnictwa.

Do trzeciej grupy zaliczają się głównie państwa Europy Wschodniej oraz gęsto zaludnione państwa rozwijające się. Inwestorzy w ich przypadku otrzymują zysk związany z intensyfikacją rolnictwa i wdrożeniem produkcji wielkoobszarowej.

Czwartą kategorię stanowią państwa, które nie mają żadnego potencjału dla inwestorów. Są to zarówno bogate, intensywnie wykorzystujące obszary wiejskie dla produkcji rolnej państwa zachodnie, jak i nieżyzne lub obciążone brakiem dostępu do wody (niesprzyjające warunki geologiczno-hydrologiczno-przyrodnicze) państwa Bliskiego Wschodu czy niektóre państwa azjatyckie.

Jak zatem widać, najbardziej lukratywne kontrakty na ziemię oferują państwa Afryki Subsaharyjskiej. Te zaś są przedmiotem najczęściej zawieranych umów przez państwa naftowe. Raport African Development Bank [Castel i Kamara 2009] wylicza potencjalne korzyści i zagrożenia związane z inwestycjami zagranicznymi w afrykańskie rolnictwo. Wśród korzyści dostrzega możliwość wzrostu bazy produkcyjnej, poziomu mechanizacji, nawożenia, nawadniania, dywersyfikacji produkcji rolnej, rewitalizacji lokalnego rolnictwa, podnoszenia kwalifikacji przez lokalnych rolników, ale także wzrost poziomu zatrudnienia społeczeństwa lokalnego w rolnictwie, potencjalny wzrost intensywności upraw, dostęp do rynków zbytu, kanałów dystrybucji, dostęp do *know-how* z zakresu produkcji rolnej, wzrost dochodów budżetowych państw i ostatecznie wzrost (pojawienie się) dochodów z handlu zagranicznego.

Jednak obok listy potencjalnych korzyści raport zwraca uwagę także na długą listę potencjalnych zagrożeń związanych z inwestycjami w rolnictwo. Stwierdza na przykład, że z jednej strony inwestycje te mogą przyczyniać się do zmniejszenia bezpieczeństwa żywnościowego w państwach przyjmujących. Powodem do takich obaw był fakt szerokich inwestycji w uprawy biopaliw, które nie zwiększały zaspokojenia lokalnych potrzeb żywnościowych. Z drugiej zaś strony bardzo często dochodzi do zawierania kontraktów na dostarczanie produktów rolnych do państwa inwestorskiego, opiekujących na 100% produkcji, a zatem wykluczających bądź minimalizujących udział w dystrybucji członków społeczności lokalnej – bezpośrednich producentów rolnych. Z kolei bardzo niski poziom instytucjonalny i jakości prawa rodzi zagrożenie grabieży ziem (stąd obowiązujący w literaturze termin *land grabbing* dla opisanego zachodzących procesów), znajdujących się dotąd w użytkowaniu drobnych rolników, często bez lub z niewystarczającą rekompensatą (do grabieży bez rekompensaty wykorzystywano niemożność wykazania się przez dotychczasowych użytkowników aktem własności), oraz zawieraniu kontraktów na bardzo niekorzystnych warunkach dla społeczności lokalnych, będących dotychczas dysponentami owych ziem. Poza tym istnieje zagrożenie wzrostem rozwarstwienia dochodowego społeczności lokalnej oraz zawieraniem transakcji z motywów korupcyjnych, niekorzystnych dla społeczności lokalnych. Z kolei rozdrobnienie rolnictwa powoduje niemożność korzystania przez drobnych rolników z potencjalnego dostępu do technologii [Castel i Kamara 2009].

Weiner [2010] zwraca uwagę na zagrożenie płynące z faktu niskiego poziomu rozwoju krajów przyjmujących, szczególnie obszarów wiejskich, i groźbie

pojawienia się pokusy nadużycia (*moral hazard*). Inwestycje bliskowschodnie na tych obszarach nazywa nową formą imperializmu ekonomicznego, twierdząc, że kraje GCC do lokowania swych inwestycji wybierają te kraje rozwijające się, które mają na obszarach wiejskich zakonserwowane feudalne stosunki społeczne. Fakt ten ułatwia występowanie zjawiska zawłaszczania (*land grabbing*), w którym kluczową rolę odgrywają lokalne elity, pełniące niejako rolę feudała. Często głównym feudałem jest państwo. Przy wywłaszczaniu ziemi na potrzeby FDI¹² i jedni, i drudzy posuwają się często do pomocy wojska. Przykładem szczególnym jest Sudan i Pakistan. W krajach tych w procederze handlu ziemią uczestniczą najwyżsi dowódcy wojskowi, którzy używają podległych im oddziałów do siłowego przejmowania ziem, znajdujących się w użytkowaniu drobnych rolników. Ziemie te następnie wystawiają na sprzedaż we własnym imieniu, czerpiąc z tego osobiste korzyści.

Aby państwa przyjmujące odniosły korzyść z przejęć, powinny powstać ramy instytucjonalne zawierania tego typu transakcji. Jednym z pierwszych kroków w celu regulacji i monitoringu przebiegu tego procesu stał się raport Banku Światowego z 2011 roku. Stworzył on zbiór zasad, którymi powinni kierować się inwestorzy, by transakcje w ziemi uprawne odbywały się bez krzywdy dla państw przyjmujących. Do najważniejszych z nich należą [Deininger i in. 2011]:

1. Respektowanie lokalnych praw własności ziemi i zasobów naturalnych.
2. Branie pod uwagę – przy zawieraniu transakcji – potrzeb lokalnych w zakresie zaopatrzenia w żywność, tak by ich zawarcie nie zmniejszyło, a wręcz prowadziło do wzrostu bezpieczeństwa żywnościowego państwa przyjmującego.
3. Zawieranie transakcji na zasadach przejrzystości (*goodgovernence*).
4. Zawieranie transakcji przy korzystaniu z szerokich konsultacji i partycypacji społeczności lokalnych.
5. Odpowiedzialne inwestowanie w rolnictwo, uwzględniające lokalne uwarunkowania, lokalne prawo, zasady ekonomiczne, długookresowy udział w korzyściach przez społeczności lokalne.
6. Przyczynianie się – poprzez inwestycje – do postępu społecznego i dystrybucyjnego społeczności państwa przyjmującego.
7. Branie pod uwagę – w procesie inwestycyjnym – uwarunkowań środowiskowych państwa przyjmującego. Inwestycje nie powinny prowadzić do degradacji środowiska, rabunkowej eksploatacji ziemi lub zasobów.

PRÓBA OCENY

Proceder grabieżczego handlu ziemią, a więc zjawisko nowe, które rozwija się w ostatnich latach, ukazał rozmiary nieprawidłowości i patologii, wynikające głównie z faktu niedostatku uregulowań prawnych i kontroli ze strony organizacji międzynarodowych. Stąd często umieszczany jest w szarej strefie rynku (*shadow market*).

¹² FDI – zagraniczne inwestycje bezpośrednie.

Kiedy w latach osiemdziesiątych XX wieku nasiliły się procesy globalizacyjne, nikt nie spodziewał się skali zainicjowanych zmian. Ostatnia dekada przynosi światu – w konsekwencji wprowadzonych deregulacji – wiele całkowicie nowych i nieprzewidywanych wyzwań. Przede wszystkim jednak prowadzi do nowego podziału bogactwa w świecie.

Do walki o dostęp do zasobów ziemi, jako pierwsze, włączają się zasobne w kapitał państwa rozwijające się (Chiny, Indie i kraje Bliskiego Wschodu). Nieco później ziemia rolna zostaje wykupowana przez podmioty inwestycyjne państw zachodnich. Ewolucji ulega motyw zawierania tego typu transakcji – przejście od zapewnienia sobie bezpieczeństwa żywnościowego, jak to miało miejsce w pierwszej fazie procederu grabieży ziem, do kierowania się czystym motywem spekulacyjnym w fazie drugiej. Co znamienne, na przykładzie ewolucji zjawiska *land grabbingu* widać wyraźnie łatwość, z jaką podmioty zachodnie zarażają spekulacją gospodarki, tym razem już w skali globalnej, psując przy tym standardy i inicjując powstanie kolejnej bańki spekulacyjnej, tym razem dotyczącej ziemi znajdującej się głównie w państwach biednych, niepotrafiących się przed tym obronić. Brak standardów etycznych we współczesnych korporacjach zachodnich może zagrozić łaadowi gospodarczemu w skali globalnej.

BIBLIOGRAFIA

- Alshareef T., 2009: *King Abdulla's Initiative for Agricultural Investment Abroad*. Food and Environmental Security; The Role of Food and Agricultural Trade Policy. Salzburg, Austria, May 10–11, 2009 (<http://www.agritradeorg/events/documents/Alshareef.pdf>).
- Braun von J., Meinen-Dick R., 2010: "Land Grabbing" by Foreign Investors in Developing Countries: Risks and Opportunities. "IFPRI Policy Brief" 13 (<http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/bp013all.pdf>).
- Brown L., 2011: *The Great Food Crisis of Food 2011*. "Foreign Policy", 10 January 2011 (http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/01/10/the_great_food_crisis_of_2011; dostęp 15 sierpnia).
- Castel V., Kamara A., 2009: *Foreign Investments in Africa's Agricultural Land: Implications for Rural Sector Development and Poverty Reduction*. African Development Bank, Development Research Brief 2, April.
- Climate Change and Food Security, Adapting Agriculture to a Warmer World*, 2010. Ed. D. Lobell, M. Burke. Springer, New York.
- Cotula L., Dyer N., Vermeulen S., 2008: *Fuelling Exclusion? The Biofuels Boom and Poor People's Access to Land*. FAO & IIED.
- Cotula L., Vermeulen S., Leonard R., Keeley L., 2009: *Land grab or development opportunity? Agricultural investment and international land deals in Africa*. IIED/FAO/IFAD, London – Rome.
- Deininger K., Byerlee D., Lindsay J., Norton A., Selod H., Stickler M., 2011: *Rising Global Interest in Farmland. Can It Yield Sustainable and Evitable Benefits*. Agriculture and Rural Development, World Bank, Washington.
- Grain Reserves and the Food Price Crisis: Selected Writings from 2008–2012*, 2010. Institute for Agriculture and Trade Policy, IATP, 16 July (<http://www.iatp.org/documents/grain-reserves-and-the-food-price-crisis-selected-writings-from-2008-2012>; dostęp 16 sierpnia 2012).
- Herren H., 2012: *The Great Food Robbery: How Corporations Control Food, Gran Land and Destroy the Climate*. GRAIN, Barcelona.

- James B., 2010: *Hassad Food plans to invest \$700mn in global Project*. "Gulf Times" 1 June (http://www.gulf-times.com/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=365205&version=1&template_id=36&parent_id=16; dostęp 25 sierpnia 2012).
- Kastner J., 2010: *Food Security Policy. An Historical Multidisciplinary Approach*. Greenwood Publishing Group, Santa Barbara.
- Land grab or development opportunity? "New Agriculturist"* (<http://www.new-ag.info/en/pov/views.php?a=2099>; dostęp 15 sierpnia 2012).
- LAND GRAB? The Race for the World's Farmland*, 2009. Ed. M. Kugelmann, S. Levenstein. Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington.
- Land grabbing by pension funds and other financial institutions must be stopped*, 2012. Food Crisis and the Global Land Grab, 26 June (<http://farmlandgrab.org/post/view/20716>; dostęp 10 września 2012).
- Małyusz J., 1991: *Bezpieczeństwo żywnościowe – strategiczna potrzeba ludzkości*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Maslow A.H., 1954: *Motivation and Personality*. Harper & Row, New York.
- McKee D., 2011: *Strategic Grain Reserves*. "World-Grain.com" 24 May (<http://www.world-grain.com/News/News%20Home/Features/2011/5/Strategic%20grain%20reserves.aspx>; dostęp 16 sierpnia 2012).
- Pearse F., 2012: *The Land Grabbers: The new Fight over Who Owns the Earth*. Beacon Press, Boston.
- Regewadden R., 2009: *Madagascar: Daewoo's rainforest land grab in nature's paradise*, In: *Food Crisis and the Global Land Grab*, 19 June (<http://farmlandgrab.org/5661>; dostęp 15 sierpnia 2012).
- Ridberg R., 2010: *Commodities Now Land Grab post, Innovations in Access to Land: Land Grab or Agricultural Investment?* Washington DC (<http://www.commodities-now.com/reports/agriculture-and-softs/3222-innovations-in-access-to-land-land-grab-or-agricultural-investment.html>; dostęp 20 września 2012).
- Shaw D.J., 2007: *World Food Security: A History Since 1945*, Palgrave MacMillan, Hampshire – New York.
- The emerging equity gap: Growth and stability in the new investor landscape*, 2011. Ed. Ch. Roxburgh. McKinsey Global Institute (www.wilsoncenter.org; dostęp 10 września 2012).
- The GCC in 2020: Resources for the future*, 2010. A report from the Economist Intelligence Unit, "The Economist".
- Wouterse F. et al., 2010: *Foreign Direct investment in land in West Africa. Status quo, lessons from other regions, implication for research*. "West and Central Africa Office Thematic Research Note", 01 3 (www.ifpri.org/sites/default/files/.../wcaotn01.pdf; dostęp 20 sierpnia 2012).
- The Great Food Robbery: How Corporations Control Food, Grab Land and Destroy the Climate*, 2012. GRAIN, Fahamu-Pambazuka.
- Weiner E.I., 2010: *The Shadow Market, How a Group of Wealthy Nations and Powerful Investors Secretly Dominate the World*. Scribner, New York.
- Wouterse F. et al., 2010: *Foreign Direct investment in land in West Africa. Status quo, lessons from other regions, implication for research*. "West and Central Africa Office Thematic Research Note", 01 3 (www.ifpri.org/sites/default/files/.../wcaotn01.pdf; dostęp 20 sierpnia 2012).

LAND GRABBING AS A NEW FORM OF ECONOMIC IMPERIALISM

Abstract. The aim of the presentation is to analyze the phenomenon of land grabbing which occurs primarily in countries with questionable quality of institutions, often in countries considered as the so called failed states. The process of land grabbing is undertaken with active participation of foreign countries and multinational corporations. The end of the first decade of the 21st century saw, apart from the global crisis, the phenomenon of large-scale grabbing or taking control of the agricultural property by foreign entities. The majority of

such transactions were (and still are) done with the violation of the law. Since land grabbing is a new phenomenon there are no regulations relating to it and control by international institutions is insufficient. This leads to a moral hazard in the form of efforts to deprive local farmers of their ownership rights to land and rights to their produce. This, in turn, often leads to social exclusion. Ultimately, land grabbing results in the concentration of land property in the hands of a small number of foreign owners and the risk of economic exploitation of the local community. The direction in which the phenomenon of land grabbing is developing and the involvement of Western financial corporations in the process create a growing risk of infecting third countries with land speculation phenomena which may lead to speculation bubbles on successive markets – this time located in the poorest countries of the world. The presentation will explore these phenomena and their consequences for the evolution of the host countries and the world economy.

Key words: land grabbing, failed states, food security, land speculation, African agriculture